

Hrvatski vukovci u *Stoljećima hrvatske književnosti*

(Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić, *Jezikoslovne rasprave i članci*, prir. Marko Samardžija, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb 2001, 584 str.)

Ovom knjigom što ju je priredio prof. dr. Marko Samardžija dobili smo ne samo reprezentativan izbor tekstova hrvatskih jezikoslovaca od sedamdesetih godina 19. stoljeća do 1918. godine (dakle uglavnom tekstova hrvatskih vukovaca) nego i sažete, odmjerene i ubuduće bez ikakve sumnje nezaobilazne ocjene njihova djelovanja i njihovih opusa. Među odabranim tekstovima u većini su predgovori važnijim djelima hrvatskih vukovaca, npr. Brozovu *Hrvatskom pravopisu* (1892), Maretićevoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) ili Iveković-Brozovu *Rječniku hrvatskoga jezika* (1901), što je sasvim prirodno jer su to najvažnija i najpoznatija djela hrvatskih vukovaca uopće, koja su obilježila hrvatsko jezikoslovlje cijelog 20. stoljeća.

Naravno, Samardžija ne zaobilazi ni brojne slabosti u djelovanju hrvatskih vukovaca (npr. u odabiru korpusa, u odnosu prema Vuku Karadžiću, u pre naglašavanju svega narodnoga i sl.), ali to čini smireno i bez izazivanja polemičkih strasti. On je pritom očigledno vodio računa i o tome da su neke ocjene djelovanja hrvatskih vukovaca u posljednje vrijeme često bile izrazito neodmjerene, pa čak i neukusne. Sve to Samardžija čini ne samo izravnim vrednovanjem djelovanja i opusa pojedinih vukovaca nego i na taj način da predstavlja i afirmira djelatnost nekih filologa koji su bili suvremenici vukovima, ali su se njihovu standardnojezičnom konceptu oštro protivili (posebno to vrijedi za Antuna Radića, koji je u ovoj knjizi prvi put ozbiljno predstavljen kao jezikoslovac).

Vrijednost je ove knjige i u opširnom predgovoru (str. 11–47) u kojem Samardžija predstavlja relevantne tekstove, ljude i događaje iz spomenutoga razdoblja te cijelo to razdoblje znalački i odmjereno sintetizira. Treba napokon reći i to da Samardžija u ovoj knjizi donosi i važne tekstove hrvatskih vukovaca koji su dosad bili, pogotovo izvan stručnoga kruga, malo ili nimalo poznati. Tako su npr. čak tri Rešetarova teksta u ovoj knjizi prvi put objavljena na hrvatskom jeziku (sam ih je Samardžija preveo s njemačkoga).

Nadajmo se da će se ovaj hvale vrijedan niz knjiga s izborom iz djela hrvatskih jezikoslovaca, koji uz Samardžijinu knjigu zasad čini i izbor iz djela Frana Kurelca, Bogoslava Šuleka, Vinka Pacela i Adolfa Vebera Tkalčevića (Zagreb 1999), i dalje uspješno nastaviti (predviđene su još dvije knjige toga niza: jedna u kojoj bi bili predstavljeni jezikoslovci što prethode predstavnicima zagrebačke filološke škole, a druga u kojoj bi se našli jezikoslovci što su djelovali poslije vukovaca).

Osvrnimo se ovom prilikom ponajprije na to kako su i čime pojedini jezikoslovci spomenutoga razdoblja predstavljeni u ovom Samardžijinom izboru.

U vezi sa životom i djelovanjem kanonika Franje Ivekovića Samardžija se nakon osnovnih podataka o Ivekoviću osvrće najprije na njegova *Čitanja i Evangjelja*, koja su u prvom izdanju objavljena 1875. godine i koja su izazvala jednu od najžešćih i najdužih polemika cijeloga 19. stoljeća u kojoj su sudjelovali kanonici Franjo Iveković i Adolfo Veber Tkalčević, a njima se kasnije pridružio (takoder kanonik) Nikola Voršak. U vezi s tom polemikom Samardžija opravdano zaključuje da je iz svega što je Iveković u toj polemici iznio važno “izdvojiti samo njegovu, mjestimično vrlo žučljivu, obranu vlastitoga jezičnog izbora” te činjenicu da on nastoji, iako ne baš uvjerljivo, “dokazati kako nije u svemu ovisio o Karadžiću” (str. 53). U vezi s *Rječnikom hrvatskoga jezika* (1901), koji je nastao tako što je Iveković dopunio, a onda i leksikografski obradio leksičku građu koju je bio prikupio njegov nećak Ivan Broz, Samardžija ističe kako je taj, prvi dovršeni jednojezični rječnik hrvatskoga jezika, ponajviše zbog ograničenosti korpusa i nekritičnosti “prema svim, naročito Karadžićevim, područno ograničenim leksemima” (str. 56), ostao djelo “s jedne strane nepotpuno, a s druge u velikoj mjeri nereprezentativno” (str. 57), ali ipak dodaje kako je, uz Brozov *Hrvatski pravopis* i Maretićevu *Gramatiku*, taj rječnik treće “važno djelo kojim su hrvatski vukovci pokušali, a dijelom i uspjeli, preusmjeriti daljnji tijek standardizacije hrvatskoga jezika” te da se zbog velikih nedostataka u sadržaju toga djela teže uočavaju “dobre značajke, ponajprije koncepcijske” (str. 60).

Od Ivekovićevih tekstova Samardžija je uvrstio predgovor *Rječniku hrvatskoga jezika* i odgovor na Jagićevu kritiku toga rječnika pod naslovom *Na kritičnu objavu Rječnika hrvatskoga jezika u 'Archivu für slavische Philologie'*.

Predstavljajući Ivana Broza Samardžija se osvrće na njegovu studiju o imperativu, zatim na *Crtice iz hrvatske književnosti* te na njegovo purističko djelovanje, posebno ono vezano za *Filološke sitnice* (objavljivane u

“Hrvatskom učitelju”), u kojima je iznijeto dosta neslaganja sa stavovima Tome Maretića, te na *Filologičke sitnice* (objavljivane u “Viencu”). Posebnu pozornost Samardžija naravno posvećuje Brozovu *Hrvatskom pravopisu* za koji s pravom tvrdi da je “prvi suvremeni hrvatski pravopisni priručnik” (str. 102), iako se usput osvrće i na pravopisne priručnike koji su prethodili Brozovu – na *Pravopis ilirskoga jezika* (1850) Josipa Partaša, na *Hrvatski pravopisni rječnik* (1886) Mirka Tkalca te na *Nauku o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom ili etimologijskom)* Marcela Kušara iz 1889. godine. Osvrće se naravno Samardžija i na Iveković-Brozov *Rječnik hrvatskoga jezika*, ali opširnije o njemu govori u vezi s Ivekovićem.

Od Brozovih tekstova pretisnut je predgovor drugoj knjizi *Critica iz hrvatske književnosti* (1888), zatim izbor iz *Filologičkih sitnica* te predgovor drugom izdanju *Hrvatskoga pravopisa* (1893).

Glavni predstavnik naraštaja hrvatskih vukovaca i središnja osoba hrvatske filologije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, veliki hrvatski jezikoslovac Tomo Maretić portretiran je u Samardžijinu *Predgovoru* vrlo temeljito i cjelovito. Govori se o njegovoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899), o njegovoj srednjoškolskoj gramatici, o *Hrvatskom ili srpskom jezičnom savjetniku* (1924), o njegovim pravopisnim prinosima, o prinosima hrvatskoj metriци (posebno učenju o hrvatskom heksametru i o građi hrvatskog deseterca), o prinosima akcentologiji, usmenoj književnosti, onomastici i etnologiji, o njegovu prevodilačkom te napokon o neumornom leksikografskom radu (više od trideset godina obrađivao je građu za *Rječnik JAZU* te obradio i uredio šest opširnih svezaka s gotovo šest tisuća stranica, od natuknice *maslo* u šestoj knjizi do natuknice *pršutina* u dvanaestoj). Osvrće se Samardžija i na slabije strane u djelatnosti Tome Maretića (npr. na njegovo predosljedno vukovstvo, na pogreške u izboru korpusa i sl.), ali zaključuje kako “ne

može biti dvojbe oko toga da dobre strane Maretićeva filološkog opusa svojom vrijednosti i veličinom uvjerljivo premašuju njegove zablude, uključujući i štetne posljedice iz njih proistekle” (str. 151).

Od Maretićevih tekstova u izbor je uvrštena i izvan stručnih krugova poznata njegova rasprava o pravopisu pod naslovom *Fonetički ili etimologički?* (1889), zatim predgovor opširnoj studiji *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima* (1899), rasprava *Narodna imena mjeseci* (1897), predgovor i pristup *Gramatici i stilistici* (1899), Maretićev prilog (Skerlićevoj) *Anketi o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti* (1914) te autobiografski tekst *Kako sam postao sveučilišni profesor* (1923).

Predstavljajući Vatroslava Rožića Samardžija se posebno osvrće na glavno njegovo djelo, puristički savjetnik *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku* (1904; u drugom izdanju iz 1908. izišlo pod naslovom “*Barbarizmi*” u *hrvatskom jeziku*), na njegove rasprave o iterativnim glagolima te o prefiksima *sa-* i *su-* odnosno o leksiku P. Preradovića i S. Vraza. Spominje i njegove prinosne antroponomastič (raspravu o imensnim imenicama za čeljad) te posebno opsežnu studiju *Kajkavački dijalekat u Prigorju*, koja je vrlo važan doprinos proučavanju kajkavštine.

Od Rožićevih tekstova Samardžija je u izbor uvrstio članak *U odbranu hrvatskoga jezika* (1922), prvi nagovještaj razočaranosti hrvatskih vukovaca jezičnim stanjem stvorenim nakon 1918. godine, zatim članak *Ranije, ranije, ranije* (tu se Rožić osvrće na neke “jezične nakaze” kao što su *podvig* ili *neprikosnoven* te posebno na porabu komparativa *ranije* kad nije u odnosu s *kasnije*, npr. u rečenicama tipa *Ranije se puno izvozilo*). Tu je i članak *Četiri jezične pogreške, koje bodu oči* (riječ je opet o porabi komparativa *ranije*, o pogrešnoj porabi čestice *se* u primjerima tipa *Njega se u tome sluša*, o genitivima množine tipa *kruški, biljki, crkvi* te o “beogradizmima” tipa */h/aps* i */h/apšenje*).

Milan Rešetar, za kojega Samardžija kaže da je “u nekim dijelovima hrvatske filologije, ponajprije u tekstologiji, ali i u dijalektologiji, akcentologiji i povijesti jezika, postavio mjerila koja dobrim dijelom vrijede i danas” (str. 276), predstavljen je kao dijalektolog (posebno se upozorava na njegove radove o čakavštini i jugozapadnoj, posebno dubrovačkoj štokavštini), kao akcentolog (u prvom su planu radovi o naglasku jugozapadnih štokavskih govora), kao tekstolog (posebno zaslužan za izdavanje i proučavanje djela dubrovačkih pisaca) te kao standardolog i gramatičar (posebno kao autor djela *Elementar-Grammatik der kroatischen /serbischen/ Sprache*, koje je izišlo u dva izdanja, jedno latinicom, a drugo ćirilicom). Za razliku od drugih hrvatskih vukovaca Rešetar je najviše djelovao u inozemstvu te je svoje radove objavljivao na hrvatskom, njemačkom, talijanskom i francuskom jeziku.

Od Rešetarovih tekstova na hrvatskom jeziku Samardžija je uvrstio *Mea culpa* (o potrebi hrvatskog i srpskog jezičnog jedinstva), prilog (Skerlićevoj) *Anketi o južnom ili istočnom narečju* (Rešetar, u najkraćem, smatra da ekavsko-ijekavska razlika ne smeta, ali da je štetna razlika u pismu) te članke *Unifikacija našega pravopisa* i *Je li stiglo vrijeme da se ukloni jekavski književni izgovor?* (u tom tekstu zaključuje Rešetar da “pravoga narodnoga i duševnoga jedinstva” neće biti “sve dotle dok se ne bude razumjelo da tomu jedinstvu mnogo, ma mnogo više negoli dvojaki književni izgovor smeta dvojaka azbuka” /str. 319/).

Od tekstova objavljenih na njemačkom jeziku (koje je, kao što je već spomenuto, posebno za ovu priliku preveo sam priredi-vač) objavljeni su članci *Što znači hasasi kod M. Držića?*, *Micaglia i njegov rječnik* te *O označavanju srpskohrvatskih naglasaka*.

Antuna Radića, čiji su prinosi kroatistici uglavnom pisani na vanjski poticaj pa su ponešto prigodni i nesustavni, prikazuje Samardžija najprije kao oštrog kritičara Maretićeve *Gramatike* (o njoj je napisao dvije ocjene), koju posebno napada zbog ignoran-

tskog Maretićeve odnosa prema hrvatskoj jezičnoj prošlosti i sadašnjosti te zbog neprimjerenog veličanja Vuka Karadžića. Osim toga, Radić je nekim svojim radovima, posebno člankom *Semantika u službi narodoznanstva*, potvrdio da prati recentna zbivanja u jezikoslovlju, a vrlo je važan i za utemeljenje hrvatske etnologije, osobito po opširnoj raspravi *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (1897).

Od tekstova Radićevih uvrstio je Samardžija u izbor spomenuti članak *Semantika u službi narodoznanstva*, zatim dva teksta pod naslovom *Hrvatski književni jezik* (prvi je jedan od spomenutih kritičkih prikaza Maretićeve *Gramatike*, a drugi odgovor V. Jagiću koji je Radića, zajedno s nekim drugim mlađim hrvatskim piscima, optužio za jezični separatizam i porabu pokrajinskih riječi) te *Hrvatski i magjarski jezik*, govor štoga je Antun Radić izrekao na javnoj skupštini u Sisku 1907. godine.

Nikola Andrić, čijom se jezikoslovnom djelatnošću Samardžija i prije dosta bavio, predstavljen je ponajprije kao jezični savjetodavac, tj. kao autor *Branica jezika hrvatskoga* (1911), knjige koja je postala poznata i po tome što je izazvala brojne polemike (s V. Rožićem, s J. Skerličem, sa S. Ivšićem). S tim u vezi važno je Samardžijino zapažanje da Andrić u tom purističkom djelu “vukovce ne slijedi potpuno nekritično, već im se mjestimično sasvim otvoreno suprotstavlja” (str. 414). Posebnu pozornost posvećuje Samardžija Andrićevoj članku iz 1919. godine pod naslovom *Jedan narod treba jednu književnost da ima* u kojem se on zalaže za to da Hrvati odustanu od ijekavice i preuzmu ekavicu, a da Srbi odustanu od ćirilice i preuzmu latinicu (ali bi u crkvama, i Katoličkoj i Pravoslavnoj, službeno pismo bila ćirilica?!). Međutim, s podjednakom se pozornošću govori i o člancima objavljivanim samo četiri godine poslije u *Obzoru* pod zajedničkim naslovom *Beograd nam kviri jezik*, koji su “u cijelosti posvećeni suzbijanju srpskog utjecaja na hrvatski jezik, posebno na leksičkome polju” (str. 417). I napokon, Samardžija se osvrće i na vrlo važan Andrićev prinos hrvat-

skoj jednojezičnoj (tematskoj) leksikografiji. Andrić je naime zajedno s Isom Velikanovićem supriređivač rječnika *Šta je šta* s podnaslovom *Stvarni hrvatski rječnik u slikama* (1938), koji je rađen prema prvom izdanju Dudenova slikovnog rječnika iz 1935. godine.

Od Andrićevih tekstova Samardžija je u ovaj izbor uvrstio *Hrvatske narodne pjesme* (osvrt na Matičino izdanje *Hrvatskih narodnih pjesama*), *Književni rad Adolfa Vebera*, spomenuti članak *Jedan narod treba i jednu književnost da ima*, zatim članak objavljen 1927. u "Hrvatskom kolu" pod naslovom *Koje nam beogradske riječi ne trebaju* (tu se npr. osuđuje poraba riječi tipa *posmatrati*, *upražnjavati*, *podstrekovati*, *prinadležnost* i sl., ali i nekih koje su u međuvremenu postale posve uobičajene, npr. *smjena*, *provjeriti*, *podvući* i sl.) te *Redaktor o autoru* (to je duhovito pisana autobiografska crtica koju glavni redaktor *Zabavne biblioteke* Nikola Andrić piše o sebi kao autoru četiristote knjige te biblioteke objavljene 1927. godine pod naslovom *Od Balkana do Montblanca*).

Na kraju knjige Samardžija nam predstavlja Dragutina Boranića, i u stručnim i u izvanstručnim krugovima najpoznatijega po tome što je od 1904. godine do svoje smrti (1955) priredio čak petnaest izdanja pravopisa, pa je tako "duže od pola stoljeća određivao glavni smjer hrvatske pravopisne prakse" (str. 486). U struci je međutim Boranić zavrijedio pozornost i po studijama *O refleksivnim glagolima u hrvatskom jeziku* te *Onomatopejske riječi za životinje u slavenskim jezicima* odnosno po raspravama *Ekavski govor* i *Vukov i Daničićev prijevod biblijskih citata*. Osim toga, kao kroatističku je struku Boranić važan i kao prikazivač Rožičevih *Barbarizama* te srednjoškolskih gramatika T. Maretića i J. Florschütza. U vezi s brojnim izdanjima Boranićeva (ili u početku Broz-Boranićeva) pravopisa Samardžija upozorava i na jedan vrlo zanimljiv i tipičan hrvatski pravopisni paradoks vezan za činjenicu da je ban Banovine Hrvatske 1940. godine odobrio za uporabu osmo izdanje Boranićeva pravopisa, koje je objavljeno početkom 1941. godine. Samardžija naime s tim u vezi nagla-

šava da je "ona koncepcija hrvatskoga pravopisa koju su potkraj XIX. stoljeća pravaši žestoko osporavali zbog njezina nehrvatstva odjednom postala pouzdanim znakom hrvatske pravopisne posebnosti i otpora jezičnoj i pravopisnoj unifikaciji" (str. 486).

Od Boranićevih tekstova Samardžija je uvrstio članak (objavljen 1898. u "Narodnim novinama") *O dramama Ivana Kukuljevića Sakcinskog* te predgovor *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1921. godine.

U *Napomeni* pri kraju knjige Samardžija piše i sljedeće: "Od filologa kojima bi po važnosti svakako bilo mjesto u ovome izboru Vatroslav Jagić nije uvršten jer će biti posebno predstavljen, Pero Budmani, Mirko Divković i Josip Florschütz nemaju radova primjerenih koncepciji ovoga niza, dok su Armin Pavić i Đuro Šurmin važniji po svojim prinosima književnoj kroatistici. Slično se može reći za Augusta Musića i Martina Kuzmića koji unatoč vrijednim kroatističkim radovima glavinom svoje stručne zauzetosti ipak pripadaju klasičnoj filologiji" (str. 509). Iako mislim da Samardžija uglavnom ima pravo u onome što ovdje tvrdi te da za njegov postupak ima dosta opravdanja (pogotovo kad je riječ o Jagiću, Paviću, Šurminu, M. Kuzmiću, pa i Florschützu), ja bih ipak dodao kako bih volio da su u ovu vrlo vrijednu i važnu knjigu uvršteni i Budmani odnosno Divković (makar se ponešto i odstupilo od temeljne koncepcije), a pogotovo bih volio da je uvršten klasični filolog August Musić, tim više što on ima i relativno dosta tekstova primjerenih ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti*, pa čak i posebno primjerenih ovoj knjizi posvećenoj vukovcima (npr. nekrolozi Brozu i Ivekoviću, autobiografija, prikaz Maretićeve *Istorije hrvatskoga pravopisa latinskijem slovom*, prikaz Iveković-Brozova *Rječnika* i sl.). Kažem to ne zato što bih to smatrao prigovorom (uostalom, knjiga i ovako ima gotovo 600 stranica), nego naprosto zato što mislim da bi bilo lijepo i korisno naći u ovakvoj jednoj knjizi precizne biografske i bibliografske podatke i o spomenutim jezikoslovcima te sažete i relevantne ocjene njihova rada.

Inače, važnom vrlinom ove knjige smatram i pouzdanost odnosno pomno i (očito) višestruko provjeravanje podataka o kojima je u knjizi riječ (a njih je doista veliko mnoštvo). Osim toga, nisam registrirao praktično nikakvih tiskarskih niti kakvih drugih pogrešaka. Istina, nešto manjih pogrešaka i/ili nepreciznosti ima u *Tumaču imena i izraza* (kojemu Samardžija nije autor). Tako npr. ne znam bi li se baš Eduard Hercigonja složio s tvrdnjom da je on bio prvi koji je “predstavio povijest hrvatskoga književnog srednjovjekovlja kao korpus koji oblikuje jedinstvenu stilsku formaciju” (str. 528). Osim toga na dva se mjesta govori o *Novoj ričoslovnici* (umjesto *ričoslovici*) Šime Starčevića (str. 552).

Na samom kraju ovoga svoga osvrtah bio bih još jedanput naglasiti da je knjiga *Jezikoslovne rasprave i članci*, posvećena životu i djelovanju hrvatskih vukovaca, a dijelom i njihovih suvremenika i/ili oponenta, izvanredno vrijedna, korisna i temeljita knjiga. Osim svega što je dosad o njoj rečeno treba dodati da je pisana vrlo pregledno i maksimalno jednostavno, a da to ipak ni u jednoj prilici ne ide na štetu znanstvene zahtjevnosti ili stručne utemeljenosti. Zato priredivaču, urednicima, izdavaču i svim suradnicima na ovoj knjizi, koja u području jezikoslovne kroatistike po mom sudu konkurira za knjigu godine (2001), upućujem iskrene čestitke.

Ivo Pranjković